

ΘΕΜΑΤΑ

Οι αποφάσεις του ΔΕΕ και του ΣτΕ για την εκτροπή του Αχελώου:

Μια κριτική αποτίμηση

Γιώργου Μπάλια

Επίκουρου Καθηγητή Χαροκόπειου Πανεπιστημίου, Δικηγόρου, Δ.Ν.

Α. Εισαγωγικά σχόλια

Η απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Δικαστήριο) για τη μερική εκτροπή του Αχελώου ποταμού¹ κινείται, κατά βάση, στο μέχρι τώρα νομολογιακό πλαίσιο, χωρίς δηλαδή εκπλήξεις ή νεωτερικές προσεγγίσεις. Θα μπορούσε, ωστόσο, να παρατηρήσει κάποιος ότι το Δικαστήριο προβαίνει, για επιμέρους ζητήματα, σε μια μάλλον περιοριστική ερμηνεία των προστατευτικών του περιβάλλοντος διατάξεων. Αυτό φαίνεται, ιδίως, αν αντιπαραβληθούν οι κρίσεις του -για ορισμένα ζητήματα- με τις προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Julian Kokott².

Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν από το ΣτΕ³ και στα οποία απάντησε το Δικαστήριο αφορούν

1. Υπόθεση C-43/10 Αχελώος, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2012 (μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή). Βλ. ολόκληρη την απόφαση που δημοσιεύεται παραπάνω, στην σ. 2189.

2. Οι Προτάσεις των Γ. Εισαγγελέων γίνονται δεκτές, κατά βάση, από το Δικαστήριο με ή χωρίς επιμέρους διαφοροποιήσεις. Ωστόσο, σε δύο σημαντικές υποθέσεις σχετικά με την ερμηνεία διατάξεων του δικαίου της ΕΕ για την προστασία του περιβάλλοντος και συγκεκριμένα στην προκειμένη για τον Αχελώο και στην υπόθεση C-59/11 Association Kokopelli (απόφαση της 12^{ης} Ιουλίου 2012 που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή) υπήρξαν σημαντικές διαφοροποιήσεις (στην πρώτη) και πλήρης αντίθεση (στη δεύτερη) μεταξύ των Προτάσεων της Γ. Εισαγγελέως και του Δικαστηρίου. Για τις ανωτέρω διαφοροποιήσεις στην υπόθεση του Αχελώου θα αναφερθούμε, αδρομερώς, στη συνέχεια, για δε την ανωτέρω αντίθεση στην υπόθεση Kokopelli θα περιοριστούμε στην επισήμανση ότι η Γ. Εισαγγελέας Julian Kokott θεώρησε ότι η απαγόρευση πωλήσεως σπόρων διατηρητέων ποικιλιών και η θέσπιση διακρίσεων σε σχέση με τους τυποποιημένους σπόρους των εταιριών εμπορίας σπόρων είναι παράνομες. Στο ακριβώς αντίθετο συμπέρασμα οδηγήθηκε το Δικαστήριο.

3. ΟΛΣτΕ 3053/2009.

στην ερμηνεία των οδηγιών 2000/60/ΕΚ για την πολιτική στον τομέα των υδάτων, 85/337/ΕΟΚ για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, 2001/42/ΕΚ για τη Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση και 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους. Στο παρόν σχόλιο θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα, κατά τη γνώμη μας, θέματα με τα οποία ασχολήθηκε το Δικαστήριο, επιχειρώντας μια κριτική ανάγνωση των συμπερασμάτων του.

Θα ομαδοποιήσουμε τα ερωτήματα και τις απαντήσεις του Δικαστηρίου ως εξής: Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνεται ό,τι σχετίζεται με την ερμηνεία, από το Δικαστήριο, διατάξεων της οδηγίας 2000/60/ΕΚ, της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ και της οδηγίας 2001/42/ΕΚ. Στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται όσα αφορούν στην ερμηνεία, από το Δικαστήριο, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και ιδίως του άρθρου 6 §§ 2 έως 4. Η παραπάνω ομαδοποίηση είναι αναγκαία εξ αιτίας της προβληματικής (μη) εφαρμογής από το ΣτΕ -όπως προκύπτει από το περιεχόμενο της απόφασης αριθ. 3053/2009- του άρθρου 6 §§ 3 και 4 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, πράγμα που καθιστά τις σχετικές απαντήσεις του Δικαστηρίου περιορισμένης εμβέλειας και όχι ιδιαίτερης πρακτικής χρησιμότητας.

Β. Η ερμηνεία, από το Δικαστήριο, διατάξεων της οδηγίας 2000/60/ΕΚ, της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ και της οδηγίας 2001/42/ΕΚ

Τα πρώτα τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα αφορούσαν στην οδηγία 2000/60/ΕΚ, για την πολιτική στον τομέα των υδάτων, εκ των οποίων τα τρία τελευταία εξετάστηκαν από κοινού. Αφορούσαν ουσιαστικά στο κατά πόσον είναι σύμφωνη με την ως άνω οδηγία εθνική νομοθετική ρύθμιση με την οποία επιτρέπεται πριν από τις 22 Δεκεμβρίου 2009, που είναι η καταληκτική ημερο-

μηνία για την εκπόνηση σχεδίων διαχείρισης περιοχών λεκάνης απορροής ποταμού, η μεταφορά ύδατος από μια λεκάνη απορροής ποταμού σε μια άλλη λεκάνη ή από μια περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού σε μια άλλη περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού.

Το Δικαστήριο εκκίνησε από το πρόδηλο, ότι δηλαδή η μεταφορά ύδατος από μια λεκάνη απορροής ποταμού σε μια άλλη λεκάνη απορροής ποταμού ενδέχεται να προκαλέσει υποβάθμιση της κατάστασης των επιφανειακών και υπόγειων υδάτων και για το λόγο αυτό έκρινε ότι θα πρέπει να εξεταστεί εάν και κατά πόσο παραβιάζεται το άρθρο 4 § 1, της οδηγίας 2000/60⁴. Πράγματι, το άρθρο 4 § 1 προβλέπει ότι, όσον αφορά τα επιφανειακά και υπόγεια ύδατα, τα κράτη μέλη θεωρούν τα κατάλληλα μέτρα διατηρήσεως προκειμένου να καταστούν λειτουργικά τα προγράμματα για τη λήψη μέτρων που καθορίζονται στα σχέδια διαχείρισης περιοχής λεκάνης απορροής ποταμού⁵. Κατά συνέπεια, τα κατάλληλα μέτρα διατηρήσεως που πρέπει να θεσπίσουν τα κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 4 § 1 της οδηγίας 2000/60 συνδέονται με την προηγούμενη ύπαρξη σχεδίου διαχείρισης για την οικεία περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού⁶.

Εν όψει των ανωτέρω το Δικαστήριο έκρινε ότι, επειδή το επίμαχο σχέδιο εγκρίθηκε από τον Έλληνα νομοθέτη στις 2 Αυγούστου 2006, χωρίς να έχουν εκπονηθεί τα σχέδια διαχειρίσεως των περιοχών λεκάνης απορροής ποταμού, αλλά και χωρίς να έχει παρέλθει η προθεσμία για την εκπόνηση των εν λόγω σχεδίων (22.12.2009), δεν εφαρμόζεται το άρθρο 4 § 1 και, συνεπώς, επιτρέπεται, κατ' αρχήν, η μεταφορά ύδατος από μια λεκάνη απορροής ποταμού σε μια άλλη λεκάνη απορροής ποταμού ή από μια περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού σε άλλη περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού⁷.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει το Δικαστήριο, στηριζόμενο στην πάγια νομολογία του, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς μιας οδηγίας τα κράτη μέλη οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων με τις οποίες τίθεται σε σοβαρό

κίνδυνο η επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει η οδηγία⁸. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της οδηγίας 2000/60 πρέπει να απέχει το κράτος μέλος από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει το άρθρο 4 της εν λόγω οδηγίας⁹. Υιοθετώντας την παραπάνω προσέγγιση το Δικαστήριο, οδηγείται στην έμμεση εφαρμογή του άρθρου 4 της οδηγίας με αποτέλεσμα να θεωρεί αναγκαία την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 4 § 7 της οδηγίας 2000/60¹⁰. Στο σημείο αυτό αξίζει να σταθούμε λίγο περισσότερο.

Το άρθρο 4 § 7 της εν λόγω οδηγίας συνιστά εξαίρεση από τις προστατευτικές διατάξεις του άρθρου 4 § 1, καθόσον η εφαρμογή της τελευταίας τελεί υπό την επιφύλαξη της εφαρμογής της § 7. Η εν λόγω § ορίζει, μεταξύ των άλλων, ότι τα κράτη μέλη δεν παραβιάζουν την παρούσα οδηγία εφόσον η αδυναμία πρόληψης της υποβάθμισης της κατάστασης ενός συστήματος επιφανειακών ή υπόγειων υδάτων οφείλεται σε νέες τροποποιήσεις των φυσικών χαρακτηριστικών του εν λόγω συστήματος και εφόσον πληρούνται σωρευτικά οι προϋποθέσεις, όπως: α) λαμβάνονται όλα τα εφικτά μέτρα για τον μετριασμό των επιπτώσεων, β) η αιτιολογία των τροποποιήσεων ή των μεταβολών εκτίθεται ειδικά στο σχέδιο διαχείρισης [περιοχής] λεκάνης απορροής ποταμού, γ) οι λόγοι για τις τροποποιήσεις ή τις μεταβολές υπαγορεύονται επιτακτικά από το δημόσιο συμφέρον και δ) οι ευεργετικοί στόχοι τους οποίους εξυπηρετούν αυτές οι τροποποιήσεις ή μεταβολές δεν μπορούν να επιτευχθούν με άλλα μέσα που συνιστούν πολύ καλύτερη περιβαλλοντική επιλογή.

Το Δικαστήριο προέκρινε την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 4 § 7 με το σκεπτικό ότι επειδή δεν εφαρμόζεται εν προκειμένω το άρθρο 4, εν τούτοις το εν λόγω σχέδιο (η εκτροπή) δεν πρέπει να υπόκειται σε αυστηρότερες προϋποθέσεις απ' ότι αν είχε εγκριθεί μετά την ημερομηνία κατά την οποία το άρθρο 4 της οδηγίας 2000/60 κατέστη εφαρμοστέο επ' αυτού¹¹. Κατά συνέπεια, μπορεί να επιτραπεί η μεταφορά ύδατος από μια λεκάνη απορροής ποταμού σε μια άλλη λεκάνη α-

4. Υπόθεση C-43/10, σκ. 49.

5. Ibid., σκ. 51.

6. Ibid., σκ. 52.

7. Ibid., σκ. 53-56.

8. Ibid., σκ. 57.

9. Ibid., σκ. 60.

10. Ibid., σκ. 65.

11. Ibid., σκ. 64.

πορροής ποταμού ή από μια περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού σε άλλη περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπονται από τα σημεία α έως δ του άρθρου 4 § 7¹².

Ωστόσο, η παραπάνω επιχειρηματολογία του Δικαστηρίου δεν φαίνεται αρκετά πειστική διότι η αναλογική εφαρμογή της § 7 οδηγεί σε απομείωση της επίτευξης των περιβαλλοντικών στόχων της § 1 οι οποίοι πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να εξασφαλίζονται. Συγκεκριμένα, εάν εφαρμόζονταν άμεσα το άρθρο 4, § 7, της οδηγίας 2000/60 η αιτιολογία των τροποποιήσεων ή των μεταβολών θα έπρεπε να εκτίθεται ειδικά στο σχέδιο διαχείρισης περιοχής λεκάνης απορροής ποταμού που επιβάλλει το άρθρο 13¹³. Αυτό έχει νομική σημασία διότι στο ανωτέρω σχέδιο διαχείρισης περιλαμβάνονται τα μέτρα προστασίας του άρθρου 11, πράγμα που σημαίνει ότι η αιτιολογία των τροποποιήσεων ή των μεταβολών θα πρέπει να τελεί σε αρμονία με τα ως άνω μέτρα προστασίας. Διαφορετικά δεν έχει λόγο ύπαρξης η συγκεκριμένη προϋπόθεση του σημείου β.

Εν προκειμένω, η έλλειψη σχεδίων διαχείρισης δεν φαίνεται να είναι συμβατή με την επιλογή της αναλογικής εφαρμογής του άρθρου 4 § 7, καθόσον αυτή (η έλλειψη) πρέπει να αντισταθμίζεται από αυστηρές προϋποθέσεις αναφορικά με την υλοποίηση του σχεδίου. Έτσι, λοιπόν, το Δικαστήριο κινούμενο προς την αντίθετη κατεύθυνση με βάση το επιχείρημα ότι η μη εφαρμογή του άρθρου 4 της οδηγίας 2000/60 δημιουργεί αυστηρότερες προϋποθέσεις για την εκτέλεση του σχεδίου, καθώς δεν εφαρμόζεται η εξαίρεση της § 7 του ίδιου άρθρου καταλήγει, τελικά, να υιοθετεί πιο χαλαρές προϋποθέσεις για την ως άνω εκτέλεση. Πράγματι, στην εν λόγω περίπτωση, η αιτιολογία των τροποποιήσεων ή των μεταβολών δεν εκτίθεται ειδικά στο σχέδιο διαχείρισης περιοχής λεκάνης απορροής ποταμού αφού δεν υφίσταται τέτοιο σχέδιο και, συνεπώς, δεν προκύπτει εάν συνάδει προς τα μέτρα προστασίας τα οποία πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτό το σχέδιο.

Το πέμπτο ερώτημα αφορούσε στο ζήτημα της συμμετοχής των ενδιαφερομένων μερών στην εκπόνηση των σχεδίων διαχείρισης [περιοχής] λεκά-

νης απορροής ποταμού, όπως αυτό προβλέπεται από το άρθρο 14, § 1, της οδηγίας 2000/60. Ειδικότερα, αναφέρονταν στο κατά πόσο είναι νόμιμα τα σχέδια διαχείρισης που εγκρίθηκαν με τα άρθρα 9 και 13, § 2 του ν. 3481/2006, χωρίς να έχει τηρηθεί η διαδικασία ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού. Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν εφαρμόζεται το άρθρο 14 της οδηγίας 2000/60 στα σχέδια διαχείρισης τα οποία εγκρίθηκαν με τον ανωτέρω νόμο, καθόσον δεν συνιστούν σχέδια διαχείρισης υπαγόμενα στο άρθρο 13 της οδηγίας 2000/60¹⁴.

Η κρίση του Δικαστηρίου στηρίχθηκε στο γεγονός ότι η Ελλάδα έχει ήδη καταδικαστεί από το Δικαστήριο επειδή δεν είχε καταρτίσει σχέδια διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού. Αυτό προκύπτει, κατά το Δικαστήριο, από το ότι η Ελλάδα στη δίκη εκείνη δεν επικαλέστηκε το ν. 3481/2006 με τον οποίο εγκρίθηκαν σχέδια διαχείρισης αποδεχόμενη, έτσι, τη σχετική αιτίαση της Επιτροπής¹⁵. Η κρίση αυτή του Δικαστηρίου δεν φαίνεται να είναι αρκούντως πειστική καθόσον μόνο από το περιεχόμενο του σχεδίου διαχείρισης και της σχετικής ρύθμισης που το προβλέπει μπορεί να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο είναι σχέδιο διαχείρισης που εμπίπτει στο άρθρο 13 της οδηγίας 2000/60. Πράγματι, το άρθρο 13, § 2 του ν. 3481/2006 προβλέπει ότι «εγκρίνεται το Σχέδιο Διαχείρισης των λεκανών απορροής των ποταμών Αχελώου και Πηνειού. ...». Παράλληλα, η δυνατότητα κατάρτισης του επίδικου σχεδίου διαχείρισης προβλέπεται στο άρθρο 9 του ν. 3481/2006, το οποίο προσθέτει μια επιπλέον παράγραφο στο άρθρο 7 του ν. 3199/2003 ο οποίος, σημειωτέον, είναι αυτός που μεταφέρει (μαζί με το π.δ. 51/2007) στο εσωτερικό δικαιο την οδηγία 2000/60. Άλλωστε, θα πρέπει να τονιστεί ότι το άρθρο 13 της οδηγίας 2000/60 δεν προβλέπει την ταυτόχρονη κατάρτιση των σχεδίων διαχείρισης όλων των περιοχών λεκάνης απορροής ποταμού σε ένα κράτος μέλος, έτσι ώστε να μην είναι δυνατή η κλιμακωτή ανάληψη και υλοποίηση της σχετικής πρωτοβουλίας¹⁶.

Αντίθετη προς την κρίση του Δικαστηρίου είναι η γνώμη που διατύπωσε η Γενική Εισαγγελέ-

14. Υπόθεση C-43/10, σκ. 74.

15. Ibid., σκ. 73.

16. Υπόθεση C403/11 Επιτροπή κατά Ισπανίας, απόφαση της 4^{ης} Οκτωβρίου 2012, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκ. 29.

12. Ibid., σκ. 69.

13. Άρθρο 4, § 7, σημείο β της οδηγίας 2000/60.

ας Julian Kokott. Στις Προτάσεις της η Γ. Εισαγγελέας τονίζει ότι τα δύο σχέδια διαχείρισης, τα οποία εγκρίθηκαν με το ν. 3481/2006, εξακολουθούν να είναι σε ισχύ, δηλαδή και μετά την εκπνοή της μεταβατικής προθεσμίας¹⁷. Συνεπώς, είναι σχέδια με την έννοια του άρθρου 13 και για το λόγο αυτό παραβιάζεται το άρθρο 14 της οδηγίας 2000/60, δεδομένου ότι δεν είχε πραγματοποιηθεί η συμμετοχή του κοινού κατά την εκπόνηση των σχεδίων και πριν από την έγκρισή τους¹⁸.

Το έβδομο ερώτημα αφορούσε στο κατά πόσον ένα σχέδιο εκτροπής των υδάτων ποταμού, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, πρέπει να θεωρείται ως σχέδιο ή πρόγραμμα που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2001/42 για τη Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση. Το Δικαστήριο απάντησε ότι ένα τέτοιο σχέδιο εκτροπής δεν εντάσσεται στην έννοια των σχεδίων και προγραμμάτων που απαιτούνται βάσει νομοθετικών, κανονιστικών ή διοικητικών πράξεων σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο α, δεύτερη περίπτωση της ίδιας οδηγίας, καθόσον δεν είναι υποχρεωτικό δυνάμει των ανωτέρω πράξεων¹⁹. Την ίδια άποψη εξέφρασε και η Γ. Εισαγγελέας με την υποσημείωση ότι από της εκπνοής της προθεσμίας για την εκπόνηση των σχεδίων διαχείρισης του άρθρου 13 κάθε εκτέλεση του σχεδίου εκτροπής θα πρέπει να κινείται στο πλαίσιο των σχεδίων διαχείρισης²⁰.

Ωστόσο, η Γ. Εισαγγελέας επεξέτεινε το ερώτημα εκτιμώντας ότι αυτό αφορά επιπλέον και στα σχέδια διαχείρισης για τις περιοχές λεκάνης απορροής του ποταμού Αχελώου και του Πηνειού²¹. Συνεπώς ως προς την προηγούμενη εκτίμησή της ότι τα επίμαχα στην κύρια δίκη εγκριθέντα σχέδια διαχείρισης διέπονται από το άρθρο 13 της οδηγίας 2000/60 υπογράμμισε ότι πρέπει να υποβάλλονται, κατ' αρχήν, σε Στρατηγική Περι-

βαλλοντική Εκτίμηση²².

Γ. Η ερμηνεία, από τη νομολογία και τη θεωρία, του άρθρου 6, §§ 3 και 4 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ

Τα τελευταία πέντε προδικαστικά ερωτήματα του ΣτΕ (10^ο, 11^ο, 12^ο, 13^ο και 14^ο) στα οποία απάντησε το Δικαστήριο αφορούσαν στην οδηγία 92/43 για τους οικοτόπους και ιδιαίτερα στην εφαρμογή του άρθρου 6, §§ 2 έως 4 της ίδιας οδηγίας. Θα πρέπει να τονιστεί ότι από το περιεχόμενο της ΣτΕ Ολ 3053/2009 προκύπτει ότι ακολουθήθηκε από την αρμόδια αρχή και κρίθηκε από το ΣτΕ μόνο η διαδικασία της οδηγίας 85/337 για την εκτίμηση των επιπτώσεων και όχι εκείνη του άρθρου 6 §§ 3 και 4, της οδηγίας 92/43, η οποία είναι εντελώς διακριτή από την πρώτη, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΔΕΕ. Σε πρόσφατη, μάλιστα, απόφασή του το Δικαστήριο έκρινε ότι: «Οι δύο οδηγίες (85/337 και 2001/42) περιέχουν διατάξεις σχετικές με τη διαδικασία διαβούλευσης χωρίς να δεσμεύουν τα κράτη μέλη ως προς την απόφαση, αφορούν δε μόνο ορισμένα σχέδια και προγράμματα. Αντιθέτως, το άρθρο 6 § 3 ορίζει ότι άδεια μπορεί να δοθεί μόνο εφόσον οι αρμόδιες αρχές έχουν βεβαιωθεί ότι δεν θα παραβλάψει την ακεραιότητα του τόπου. Επομένως, οι εκτιμήσεις δυνάμει της οδηγίας 85/337 ή της οδηγίας 2001/42 δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τη διαδικασία του άρθρου 6 §§ 3 και 4 της οδηγίας 92/43 για τους οικοτόπους»²³.

Στην κύρια δίκη ελέγχθηκε, από το ΣτΕ, μόνο η υποβληθείσα στην αρμόδια αρχή (κλασικού τύπου) ΜΠΕ της οδηγίας 85/337 και η σχετική, σύμφωνα πάντοτε με τις διατάξεις της ίδιας οδηγίας, Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΑΕΠΟ). Με άλλες λέξεις, δεν τηρήθηκε από την

17. Υπόθεση C-43/10, Προτάσεις της Γ. Εισαγγελέως J. Kokott της 13ης Οκτωβρίου 2011, σημείο 123.

18. Ibid., σημείο 139.

19. Υπόθεση C-43/10, σκ. 93-96. Το Δικαστήριο επικαλέστηκε προηγούμενη πρόσφατη απόφασή του σχετικά με το ίδιο ζήτημα (απόφαση της 22ας Μαρτίου 2012, C-567/10, Inter-Environnement Bruxelles, που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκ. 30).

20. Υπόθεση C-43/10, Προτάσεις της Γ. Εισαγγελέως J. Kokott της 13ης Οκτωβρίου 2011, σημείο 155.

21. Ibid, σημείο 152.

22. Ibid, σημείο 157.

23. Υπόθεση C-418/04 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας [2007] Συλλ I-10947, σκ. 231. Βλ., επίσης, Υπόθεση C-209/04 Επιτροπή κατά Αυστρίας, Προτάσεις Γ. Εισαγγελέως J. Kokott της 27ης Οκτωβρίου 2005, σημεία 61 και 62 (όπου επισημαίνει ότι η οδηγία 85/337 περιλαμβάνει διαδικαστικές διατάξεις με τις οποίες σκοπείται να λαμβάνονται καλύτερα υπόψη οι σχετικές με την προστασία του περιβάλλοντος απαιτήσεις, ενώ, αντίθετα, η οδηγία 92/43 εξαρτά την έγκριση σχεδίου από ουσιαστικές απαιτήσεις, τη συνδρομή των οποίων σκοπεύει να διασφαλίσει η διαδικασία του άρθρου 6, §§ 3 και 4).

αρμόδια αρχή η διαδικασία της δέουσας εκτίμησης του άρθρου 6 § 3 της οδηγίας 92/43, καθόσον δεν υπήρξε η προβλεπόμενη ειδική αξιολόγηση των επιπτώσεων του σχεδίου στους στόχους διατήρησης, ούτε η βεβαίωση της αρμόδιας αρχής ότι το έργο δεν θα παραβλάψει την ακεραιότητα του τόπου ή ότι θα υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις στους στόχους διατήρησης των οικείων τόπων ούτε, τέλος, η αναφορά *in concreto* -στην περίπτωση των αρνητικών επιπτώσεων- των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την εφαρμογή του άρθρου 6, § 4 της οδηγίας 92/43.

Ωστόσο, το ΣτΕ από την πλευρά του δεν ακύρωσε την προσβαλλόμενη πράξη για την προφανή παραβίαση της διαδικασίας του άρθρου 6 §§ 3 και 4²⁴. Για την κατανόηση αυτού του σοβαρού ζητήματος θα προβούμε σε μια σύντομη ανάλυση του άρθρου 6 §§ 3 και 4 με αναφορές στη θεωρία και στη νομολογία²⁵ και στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τις απαντήσεις του Δικαστηρίου στα ερωτήματα 10^ο, 11^ο, 12^ο, 13^ο και 14^ο.

1. Τα στάδια εφαρμογής του άρθρου 6, § 3

1. Η προκαταρκτική εξέταση (screening) για δέουσα εκτίμηση

Η οδηγία 92/43 για τους οικοτόπους ορίζει ότι υποβάλλεται σε εκτίμηση κάθε σχέδιο μη άμεσα συνδεδεμένο ή μη αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο είναι δυνατόν να έχει σημαντικές επιπτώσεις στον τόπο είτε καθεαυτό, είτε από κοι-

νού με άλλα σχέδια²⁶. Η μόνη εξαίρεση αφορά στα άμεσα ή αναγκαία για τη διαχείριση του τόπου σχέδια²⁷. Περαιτέρω, η Επιτροπή στις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το άρθρο 6, §§ 3 και 4 της οδηγίας για τους οικοτόπους²⁸ διευκρίνισε ότι υπάρχουν τα δύο αρχικά στάδια -το screening και η δέουσα εκτίμηση (appropriate assessment). Στα παραπάνω δύο στάδια προστίθενται, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του άρθρου 6, § 4, ένα τρίτο στάδιο (η εξέταση των εναλλακτικών λύσεων) και στη συνέχεια ένα τέταρτο (ο καθορισμός των αντισταθμιστικών μέτρων). Η νομολογία του ΔΕΚ ακολούθησε την παραπάνω κατεύθυνση της Επιτροπής²⁹. Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά στο πρώτο στάδιο (screening) το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η διεξαγωγή του προηγείται και είναι αναγκαία, ώστε να ακολουθήσει στη συνέχεια η εκπόνηση της δέουσας εκτίμησης επιπτώσεων. Ειδικότερα, έκρινε ότι για να απαιτηθεί η εκπόνηση της τελευταίας, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να προκύπτει από την προκαταρκτική εξέταση του πρώτου σταδίου ότι το σχέδιο είναι ικανό να επηρεάσει κατά τρόπο σημαντικό τον οικείο τόπο³⁰. Επί πλέον, σύμφωνα με το Δικαστήριο, η ενεργοποίηση του μηχανισμού του άρθρου 6, § 3 της οδηγίας για τους οικοτόπους δεν απαιτεί οριστική απόδειξη για σημαντικές επιπτώσεις, αλλά αρκείται στην ύπαρξη «απλώς πιθανότητας ότι το σχέδιο μπορεί να έχει ένα τέτοιο αποτέλεσμα³¹».

2. Η δέουσα εκτίμηση

26. Άρθρο 6(3) της οδηγίας για τους οικοτόπους.

27. *Ibid.* Βλ., επίσης, H. Tegner Anker, "The Precautionary Principle and Nature Conservation Law: EU and Danish Experiences", ό.π., σ. 274. *European Commission, Managing Natura 2000 Sites: The Provisions of Article 6 of the 'Habitats' Directive 92/43/EEC*, ό.π., σ. 32-33. J.-M. Fevrier, "La gestion des sites Natura 2000", *AJDA*, 2004, σ. 1394 επ.

28. *European Commission, Managing Natura 2000 Sites: The Provisions of Article 6 of the 'Habitats' Directive 92/43/EEC*, ό.π.

29. Υπόθεση C-127/02 *Waddenzee* [2004] Συλλ I-7405. Έκτοτε, παγίως η νομολογία ακολουθεί τις σκέψεις της εν λόγω απόφασης.

30. Υπόθεση C-127/02 *Waddenzee* [2004] Συλλ I-7405, σκ. 40.

31. Υπόθεση C-127/02 *Waddenzee* [2004] Συλλ I-7405, σκ. 41.

24. Σε αρκετά κράτη μέλη, τα αρμόδια διοικητικά δικαστήρια ταύτιζαν (μερικά συνεχίζουν ακόμη) τη διαδικασία της εκτίμησης των επιπτώσεων της οδηγίας 85/337 με τη διαδικασία του άρθρου 6, § 3. Όπως σημειώνει ο καθηγητής Peter Pagh, το αρμόδιο δικαστήριο στη Δανία μόλις τα 1-2 τελευταία χρόνια κατανόησε ότι είναι δύο διαφορετικές διαδικασίες. Αναλυτικότερα για τον τρόπο αντιμετώπισης των νομικών προβλημάτων στον τομέα του δικαίου του περιβάλλοντος από τα εθνικά δικαστήρια, βλ., τα πρακτικά *Avosetta meeting, Madrid, 27-28 January, 2012*. Διαθέσιμο στο:

www.avosetta.org

25. Αναλυτικότερα για το ζήτημα αυτό, βλ., Γιώργου Μπάλια, «Η Οδηγία για τους οικοτόπους: Ζητήματα σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων», *NoB*, T. 58(2), 2010. 311 επ.

2.1. Το περιεχόμενο της εκτίμησης των επιπτώσεων

Παρά τις ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ της εκτίμησης των επιπτώσεων του άρθρου 6, § 3 της οδηγίας για τους οικοτόπους και της εκτίμησης των επιπτώσεων της οδηγίας 85/337, το περιεχόμενο της πρώτης είναι πιο περιορισμένο και πιο ειδικό σε σχέση με εκείνο της δεύτερης, διότι προσανατολίζεται μόνο στις επιπτώσεις του σχεδίου στους στόχους διατήρησης του τόπου σε συνάρτηση αποκλειστικά με τους οικοτόπους και τα είδη κοινοτικής σημασίας. Η κεντρική ιδέα, λοιπόν, του περιεχομένου της εκτίμησης του άρθρου 6, § 3 είναι «οι στόχοι διατήρησης του τόπου», καθώς αυτό που καθιστά συμβατό ή όχι ένα σχέδιο με τη διατήρηση του τόπου είναι αν υπονομεύει ή όχι τους παραπάνω στόχους.

Όπως τόνισε το Δικαστήριο, η δέουσα εκτίμηση «δεν είναι μια απλή τυπική διαδικασία εξέτασης, αλλά πρέπει να προσφέρει μια λεπτομερή ανάλυση που θα ικανοποιεί τους στόχους διατήρησης του συγκεκριμένου τόπου, όπως αυτοί αναφέρονται στο άρθρο 6, κυρίως σε ό,τι αφορά στην προστασία των φυσικών οικοτόπων και των ειδών προτεραιότητας³²». Προσθέτει μάλιστα ότι «μια τέτοια εκτίμηση συνεπάγεται ότι πρέπει να επισημανθούν, λαμβανομένων υπόψη των πλέον προωθημένων επιστημονικών γνώσεων επί του θέματος, όλες εκείνες οι πτυχές του σχεδίου που θα μπορούσαν, αυτές καθαυτές ή σε συνδυασμό με άλλα σχέδια, να επηρεάσουν αυτούς τους σκοπούς³³. Τα κράτη μέλη, αν και με κάποια καθυστέρηση, κατά την εκπόνηση των εθνικών μέτρων μεταφοράς του άρθρου 6, § 3 ακολούθησαν τη νομολογία του Δικαστηρίου στο συγκεκριμένο ζήτημα και προσδιόρισαν το περιεχόμενο της δέουσας εκτίμησης³⁴.

Περαιτέρω, στην περίπτωση κατά την οποία ένα σχέδιο υπάγεται σωρευτικά στο ρυθμιστικό πε-

δίο της οδηγίας 85/337 ή της οδηγίας 2001/42 και σε εκείνο της οδηγίας 92/43, τότε οι εκτιμήσεις του άρθρου 6, § 3 της τελευταίας πρέπει να είναι διακριτές στη ΜΠΕ, ακόμη δε και σε ξεχωριστή μορφή³⁵. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το περιεχόμενο της εκτίμησης των επιπτώσεων του άρθρου 6 § 3 πρέπει να είναι διαφορετικό από εκείνο της εκτίμησης των επιπτώσεων κατά τη διαδικασία της οδηγίας 85/337³⁶. Τέλος, αξίζει να τονιστεί ότι η διαφοροποίηση της διαδικασίας της δέουσας εκτίμησης του άρθρου 6, § 3 της οδηγίας 92/43 από τη διαδικασία της οδηγίας 85/337 για την εκτίμηση των επιπτώσεων οφείλεται στο γεγονός ότι η πρώτη έχει κατεξοχήν ουσιαστικό χαρακτήρα, ενώ η δεύτερη κατεξοχήν διαδικαστικό³⁷. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το άρθρο 6, § 3 αποτελεί προνομιακό πεδίο εφαρμογής της αρχής της προφύλαξης³⁸.

2.2. Ο τύπος της δέουσας εκτίμησης της αρμόδιας αρχής

Η οδηγία για τους οικοτόπους δεν προσδιορίζει τον τύπο της δέουσας εκτίμησης, ούτε τον συνδέει με τις ρυθμίσεις της οδηγίας ΕΠΕ. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η οδηγία για τους οικοτόπους υποχρεώνει την αρμόδια αρχή να προβεί στην εκπόνηση της δέουσας εκτίμησης³⁹. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι για το ζήτημα αυτό είναι απολύτως ταυτόσημη και η θέση της Επιτροπής. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή υπο-

32. Υπόθεση C-441/03 Επιτροπή κατά Ολλανδίας [2005] Συλλ I-3043, σκ. 22.

33. Υπόθεση C-127/02 Waddenzee [2004] Συλλ I-7405, σκ. 54.

34. Π.χ., για το Η.Β., βλ., The Conservation of Habitats and Species Regulations 2010, art. 61, para (1), (a) (b), για τη Γαλλία, βλ., Code de l'Environnement, Art. R414-23 II. Για την Ελλάδα, βλ., ν. 4014/2011, άρθρο 10, §§ 1 και 2 και άρθρο 11, §§ 8, 9 και 10.

35. European Commission, Assessment of Plants and Projects Significantly Affecting Natura 2000 sites: Methodological Guidance on the Provisions of Article 6(3) and (4) of the 'Habitats' Directive 92/43/EEC, Luxembourg, European Communities, 2001, σ. 12. Βλ., επίσης ν. 4014/2011, άρθρο 10, § 1.

36. Υπόθεση C-418/04 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας [2007] Συλλ I-10947, σκ. 231.

37. D. McGillivray, "Mitigation, Compensation and Conservation: Screening for Appropriate Assessment Under the EU Habitats Directive", Journal for European Environmental & Planning Law, Vol. 8(4) 2011, σ. 334.

38. Αναλυτικά για την αρχή της προφύλαξης, μεταξύ άλλων, βλ., Γιώργου Μπάλτα, Η αρχή της προφύλαξης στο διεθνές, κοινοτικό και συγκριτικό δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.

39. Υπόθεση C-441/03 Επιτροπή κατά Ολλανδίας [2005] Συλλ I-3043, σκ. 23, 28.

στηρίζει ότι «ανήκει στην ευθύνη της αρμόδιας αρχής να διεξάγει τη δέουσα εκτίμηση του άρθρου 6(3) της οδηγίας»⁴⁰. Η υποχρέωση του κυρίου του έργου, σύμφωνα με την Επιτροπή, συνίσταται στην παροχή της κατάλληλης πληροφόρησης, ώστε η αρμόδια αρχή να είναι σε θέση να αξιολογήσει (να εκτιμήσει δεόντως) το υπό κρίση σχέδιο⁴¹. Μάλιστα, για να πληροί τους όρους του νόμου, θα πρέπει η δέουσα εκτίμηση να έχει τη μορφή αιτιολογημένης διοικητικής πράξης αναφορικά με το εάν στην οικεία περιοχή θα υπάρξουν και σε ποιο βαθμό ή δεν θα υπάρξουν επιπτώσεις⁴². Ειδικότερα, στην περίπτωση που η αρμόδια αρχή αχθεί στο συμπέρασμα ότι δεν θα υπάρχουν αρνητικές επιπτώσεις θα πρέπει να αναφέρει αιτιολογημένα ότι είναι απολύτως βέβαιη ότι δεν θα επέλθουν, για να εγκρίνει νομίμως το σχέδιο⁴³.

Αρκετά κράτη μέλη ενσωμάτωσαν την ως άνω διάταξη σχετικά με την υποχρέωση της αρμόδιας δημόσιας αρχής, ακολουθώντας τη νομολογία του Δικαστηρίου και τις κατευθύνσεις της Επιτροπής. Π.χ., στο Ηνωμένο Βασίλειο η ενσωμάτωση του άρθρου 6 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ επήλθε με το νόμο *The Conservation of Habitats and Species Regulations 2010*. Εκεί αναφέρεται ότι: α) η αρμόδια αρχή, πριν αποφασίσει να επιτρέψει ή να αδειοδοτήσει ένα σχέδιο, πρέπει να κάνει τη δέουσα εκτίμηση για τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψιν των στόχων διατήρησης

του τόπου, β) ο κύριος του έργου έχει την υποχρέωση να παράσχει την κατάλληλη πληροφόρηση ώστε να αποφασίσει η αρμόδια αρχή κατά πόσον απαιτείται να διεξαχθεί η δέουσα εκτίμηση και γ) υπό το φως των αποτελεσμάτων της δέουσας εκτίμησης, η αρμόδια αρχή εγκρίνει το σχέδιο μόνο αφού βεβαιωθεί ότι δεν θα παραβλάψει την ακεραιότητα του τόπου⁴⁴. Η συγκεκριμένη απαίτηση της ανωτέρω διάταξης εφαρμόζεται απαρέγκλιτα από τα δικαστήρια⁴⁵. Ομοίως, στη Γαλλία το εθνικό μέτρο μεταφοράς του άρθρου 6 § 3 κινείται στο ίδιο πλαίσιο⁴⁶, όπως επίσης και στην Ιταλία⁴⁷. Αντίθετα από τα άλλα κράτη μέλη, στην Ελλάδα η διοίκηση εξακολουθεί να ταυτίζει, εσφαλμένα, τη διαδικασία της οδηγίας 85/337 (ΜΠΕ, ΑΕΠΟ) με τη δέουσα εκτίμηση της οδηγίας 92/43, συνεχίζοντας με τον τρόπο αυτό να στερεί τις αποφάσεις της από το νόμιμο έρεισμά τους⁴⁸.

44. *The Conservation of Habitats and Species Regulations 2010*, art. 61, paras (1) (2) και (5).

45. *England and Wales Court of Appeals, Cornwall Waste Forum St Denis Branch v. Secretary of State for Communities and Local Government* [2012] EWCA Civ 379 (29-3-2012), para 6: «It can be seen that regulation 61 (1) (art. 6(3) dir. 92/43) envisages a two-stage approach: first, consideration whether the proposal is 'likely to have significant effect'; secondly, if it is, an 'appropriate assessment' of its implications for the Special Area Conservation». Para 21: «... the Secretary of State agrees ... that the proposal would not give rise to harm to acknowledged nature conservation interests».

46. *Code de l'Environnement*, Art. L414-4 VI.

47. *Decreto del Presidente della Repubblica 12 Marzo 2003*, No 120, art. 6, G.U. n. 124 del 30-05-2003.

48. Αυτό προκύπτει με σαφήνεια από την ΚΥΑ αριθ. Οικ. 48963/2012 (ΦΕΚ Β' 2703/5.10.2012) σχετικά με τις προδιαγραφές περιεχομένου ΑΕΠΟ. Εκεί αναφέρεται ότι για τα σχέδια που εκτελούνται σε προστατευόμενες περιοχές του δικτύου Natura 2000, θα πρέπει, στην οικεία ΑΕΠΟ, να περιλαμβάνονται μέτρα, προϋποθέσεις και περιορισμοί για την αποτροπή και ελαχιστοποίηση των σημαντικών αρνητικών επιπτώσεων, όπως επίσης και αντισταθμιστικά μέτρα μερικά από τα οποία προτείνονται από τον φορέα του έργου στην αξιολογηθείσα ΜΠΕ (Παράρτημα Α, σημεία 7.6 και 7.8). Δεν αναφέρεται, λοιπόν, καθόλου στη δέουσα εκτίμηση ταυτίζοντάς την προφανώς με την ΑΕΠΟ. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ρύθμιση της εν λόγω ΚΥΑ είναι ανακόλουθη σε σχέση με εκείνη του άρθρου 10, § 1 του ν. 4014/2011, με την οποία θεσπίζεται υποχρέωση σύνταξης «ειδικής οικολογικής αξιολόγησης», πέραν της κλασικής ΑΕΠΟ.

40. *European Commission, Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC*, 2001, σ. 25.

41. *Ibid.*

42. Υπόθεση C-127/02 *Waddenzee*, Προτάσεις της Γ. Εισαγγελέως J. Kokott, σημείο 98: «Ως αποτέλεσμα ελέγχου συμβατότητας (των επιπτώσεων και των στόχων διατήρησης) πρέπει να εκδοθεί αιτιολογημένη απόφαση ως προς το εάν η οικεία περιοχή υφίσταται περιορισμούς. Συναφώς πρέπει να αναφερθούν οι τομείς στους οποίους δεν ήταν δυνατόν να καθοριστεί με βεβαιότητα η ύπαρξη ή η έλλειψη επιπτώσεων, καθώς και τα συμπεράσματα που μπορούν να συναχθούν σχετικά».

43. Υπόθεση C-182/10 *Solvay*, απόφαση της 16^{ης} Φεβρουαρίου 2012, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκ. 70: «το άρθρο 6, § 3 της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε εθνική αρχή, έστω και νομοθετική, να εγκρίνει ένα σχέδιο χωρίς να έχει βεβαιωθεί ότι δεν θα παραβλάψει την ακεραιότητα του οικείου τόπου».

II. Τα στάδια εφαρμογής του άρθρου 6, § 4

1. Η διαφορετική λειτουργία των §§ 3 και 4 του άρθρου 6

Εάν -σύμφωνα με όσα αναπτύχθηκαν- από τη δέουσα εκτίμηση προκύβουν αρνητικές επιπτώσεις για την ακεραιότητα του τόπου ή δεν αποκλειστεί το ενδεχόμενο να υπάρξουν τέτοιες επιπτώσεις, οι αρμόδιες εθνικές αρχές έχουν την εξής επιλογή: α) να απορρίψουν το σχέδιο ή να θέσουν τέτοιους όρους, ώστε να εξασφαλιστεί ότι δεν θα υπάρξει προσβολή της ακεραιότητας⁴⁹, β) να αποφασίσουν σύμφωνα με το άρθρο 6 § 4 της οδηγίας 92/43. Στην τελευταία περίπτωση, επιτρέπουν το σχέδιο υπό τις προϋποθέσεις βεβαίως που ορίζονται στη διάταξη (να μην υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις και να υφίστανται επιτακτικοί λόγοι σημαντικού δημοσίου συμφέροντος). Εν προκειμένω, όμως, επειδή η ρύθμιση του άρθρου 6 § 4 είναι εξαίρεση πρέπει να ερμηνευτεί στενά⁵⁰.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι υπάρχει διαφορετική λειτουργία των §§ 3 και 4 του άρθρου 6 και με διακριτό πεδίο δράσης. Όπως υπογράμμισε το Δικαστήριο «λαμβάνομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών καθενός από τα στάδια που προβλέπει το άρθρο 6 της οδηγίας 92/43 πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι επιταγές της § 4 του εν λόγω άρθρου δεν αποτελούν στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τις αρμόδιες αρχές κατά

τη δέουσα εκτίμηση, βάσει της § 3 του άρθρου 6».⁵¹ Ωστόσο, ενώ υπάρχει διάκριση της κανονιστικής δράσης των δύο παραγράφων, η δεύτερη (η § 4) δεν μπορεί να εφαρμοστεί παρά μόνο εφόσον προηγηθεί ανάλυση των επιπτώσεων του σχεδίου σύμφωνα με το άρθρο 6, § 3⁵².

Ειδικότερα, όπως υπογραμμίζει το Δικαστήριο «η γνώση των επιπτώσεων υπό το πρίσμα των σχετικών με τον οικείο τόπο στόχων διατηρήσεως αποτελεί εκ των ων ουκ άνευ όρο για την εξέταση του εν λόγω άρθρου 6, § 4, διότι, χωρίς τα στοιχεία αυτά, είναι αδύνατο να γίνει εκτίμηση οποιασδήποτε από τις προϋποθέσεις εφαρμογής της εξαιρέσεως που εισάγει η ως άνω διάταξη. Στο πλαίσιο της εξετάσεως της συνδρομής τυχόν επιτακτικών λόγων σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, καθώς και του ζητήματος αν υπάρχουν λιγότερο ζημιωγόνες εναλλακτικές λύσεις, απαιτείται πράγματι στάθμιση με τις επιβλαβείς συνέπειες που θα έχει το υπό κρίση σχέδιο ή έργο για τον οικείο τόπο. Περαιτέρω, προκειμένου να καθοριστεί το είδος των ενδεχόμενων αντισταθμιστικών μέτρων, είναι αναγκαίο να προσδιοριστούν, προηγουμένως, επακριβώς οι επιβλαβείς συνέπειες για τον τόπο αυτόν»⁵³.

2. Το κανονιστικό εύρος του άρθρου 6, § 4

Σε περίπτωση, λοιπόν, εφαρμογής του άρθρου 6 § 4 της οδηγίας, το πρώτο βήμα της αρμόδιας αρχής είναι να εξετάσει αν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις στο σχέδιο, συμπεριλαμβανομένης και της δυνατότητας επίτευξης του επιδιωκόμενου σκοπού σε μη προστατευόμενη περιοχή. Εάν από την εξέταση προκύψει ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις η αρμόδια αρχή εξετάζει, ακολούθως, εάν υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι σημαντικού δημοσίου συμφέροντος για να πραγματοποιηθεί το σχέδιο. Σε καταφατική περίπτωση, η αρμόδια αρχή θα πρέπει να λάβει τα αναγκαία αντισταθμιστικά μέτρα τα οποία θα αποσκοπούν στο να

49. Υπόθεση C-209/02 Επιτροπή κατά Αυστρίας [2004] Συλλ I-1211, σκ. 24 επ. Στην εν λόγω υπόθεση το Δικαστήριο καταδίκασε την Αυστρία, διότι η αρμόδια εθνική αρχή ενέκρινε την κατασκευή γκολφ σε ζώνη ειδικής προστασίας παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων. Τα μέτρα που προτάθηκαν για να απομειώσουν τις αρνητικές επιπτώσεις του σχεδίου κρίθηκαν ότι δεν επαρκούν για να μην προσβληθεί η ακεραιότητα του τόπου και κατά συνέπεια δεν δικαιολογούν την αδειοδότηση.

50. European Commission, *Managing Natura 2000 Sites: The Provisions of Article 6 of the 'Habitats' Directive 92/43/EEC*, ό.π., σ. 44. European Commission, *Guidance document on Article 6(4) of the 'Habitats directive' 92/43/EEC*, ό.π., σ. 4. Αναλυτικά για το ζήτημα, βλ., L. Kramer, "The European Commission's Opinions under Article 6(4) of the Habitats Directive" *Journal of Environmental Law*, Vol. 21(1), 2009, σ. 59 επ. Βλ, επίσης, υπόθεση C-182/10 Solvay, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2012, σκ. 73.

51. Υπόθεση C-441/03 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών [2005] Συλλ I-3043, σκ. 28.

52. Υπόθεση C-404/09, *Alto Sil*, απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2011, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκ. 109.

53. *Ibid.* Βλ., επίσης, υπόθεση C-304/05 Επιτροπή κατά Ιταλίας [2007] Συλλ. I-7495, σκ. 83.

«εξουδετερώνουν τις αρνητικές επιπτώσεις του σχεδίου και να παρέχουν αντιστάθμισμα στην προσβολή του σχεδίου στα είδη και στους οικοτόπους⁵⁴».

Σε ό,τι αφορά στους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, από τη διατύπωση της διάταξης προκύπτει ότι δεν ταυτίζονται άμεσα οι οικονομικοί λόγοι με τους ανωτέρω επιτακτικούς λόγους. Όπως έκρινε το Δικαστήριο «στους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος του άρθρου 6, § 4 περιλαμβάνονται, εν πάση περιπτώσει, οι λόγοι που ανάγονται σ' ένα υπέρτερο γενικό συμφέρον και μπορούν κατά περίπτωση να περιλαμβάνουν λόγους κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως⁵⁵. Σε μια πρόσφατη απόφασή του, το Δικαστήριο προσδιόρισε ακόμη περισσότερο τις έννοιες υπογραμμίζοντας ότι «το συμφέρον που μπορεί να δικαιολογήσει, κατά την έννοια του άρθρου 6, § 4, της οδηγίας 92/43, την υλοποίηση ενός σχεδίου πρέπει να είναι συγχρόνως «δημόσιο» και «σημαντικό», πράγμα που συνεπάγεται ότι πρέπει να είναι τέτοιας σημασίας, ώστε να μπορεί να σταθμιστεί με τον σκοπό της προστασίας των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία⁵⁶.

Έτσι, π.χ., δεν μπορεί να εγκριθεί η κατασκευή ενός δρόμου για το λόγο ότι ικανοποιεί οικονομικές απαιτήσεις (προσφέρει θέσεις εργασίας), αλλά περισσότερο γιατί ικανοποιεί ένα υπέρτερο δημόσιο συμφέρον (την άρση της απομόνωσης μιας περιοχής). Επομένως, απαιτείται μια περιοριστική ερμηνεία των λόγων οικονομικής φύσεως⁵⁷. Αυτή, άλλωστε, είναι και η άποψη της Επιτροπής η οποία υπογραμμίζει ότι «σχέδια που υπηρετούν συμφέροντα εταιριών ή ατόμων δεν καλύπτονται από τη διάταξη⁵⁸. Το Δικαστήριο, στην προσπά-

θειά του να οριοθετήσει τις έννοιες έκρινε ότι εργασίες που προορίζονται για την εγκατάσταση ή την επέκταση μιας επιχείρησης δεν ικανοποιούν τις προϋποθέσεις του νόμου παρά μόνο υπό εξαιρετικές περιστάσεις⁵⁹.

Αναφορικά με τα αντισταθμιστικά μέτρα θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτά λαμβάνονται μόνο για αντιστάθμιση της ζημίας και όχι για την αποτροπή ή τη μείωσή της. Όπως επισήμανε η Γ. Εισαγγελέας Julian Kokott «οι αρνητικές επιπτώσεις που προξενούνται σε μια περιοχή πρέπει να διακρίνονται αυστηρά από τα αντισταθμιστικά μέτρα. Κατά την οδηγία, η πρόκληση αρνητικών επιπτώσεων πρέπει κατά κανόνα να αποφεύγεται. Τούτο επιτυγχάνεται κατά προτίμηση με την εξάλειψη οποιουδήποτε κινδύνου ζημίας ή με τη λήψη κατάλληλων μέτρων περιορισμού ή αποφυγής τους. Αντιθέτως αντισταθμιστικά μέτρα μπορούν να ληφθούν μόνο στην περίπτωση κατά την οποία οι επιπτώσεις πρέπει να γίνουν ανεκτές για λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, ελλείψει εναλλακτικών λύσεων. Αυτό οφείλεται στο ότι η διαφύλαξη των υφιστάμενων φυσικών πόρων κρίνεται προτιμότερη από τα αντισταθμιστικά για το λόγο ότι η επιτυχία των μέτρων αυτών σπανίως μπορεί να προβλεφθεί με βεβαιότητα⁶⁰.

Αντισταθμιστικά μέτρα μπορούν να θεωρηθούν η δημιουργία, η αποκατάσταση ή η επέκταση ενός τόπου οικολογικής αξίας, μάλιστα δε σε έκταση που συνήθως είναι πολύ μεγαλύτερη από την πληγείσα. Μπορούν, επίσης, να εκληφθούν ως αντισταθμιστικά μέτρα δράσεις εντός της πληττόμενης περιοχής⁶¹. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο χρόνος υλοποίησης των μέτρων αυτών. Σχετικά, η Επι-

92/43/EEC, s 1.3.2.

59. Απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2012, υπόθεση C-182/10 Solvay, σκ. 76, 77.

60. Υπόθεση C-239/04 Castro Verde, Προτάσεις της Γ. Εισαγγελέως J. Kokott της 27ης Απριλίου 2006, σημείο 35.

61. F. Haumont, «L'application des mesures compensatoires prévues par Natura 2000», ERA Forum, Vol. 10, 2009, σ. 616. Θα πρέπει να υπομνησθεί ότι συγκεκριμένα μέτρα για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας σε προστατευόμενα είδη ή φυσικούς οικοτόπους περιλαμβάνονται στο Παράρτημα II της οδηγίας 2004/35, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη. Θα μπορούσε, λοιπόν, η ανωτέρω ρύθμιση να αποτελέσει οδηγό για τα αντισταθμιστικά μέτρα του άρθρου 6, § 4 της οδηγίας 92/43.

54. European Commission, Guidance document on Article 6(4) of the 'Habitats directive' 92/43/EEC, 2007, σ. 11.

55. Υπόθεση, C-44/95 Lappel Bank [1996] Συλλ I-3805, σκ. 38.

56. Υπόθεση C-182/10 Solvay, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2012, σκ. 75.

57. N. de Sadeleer, "Habitats Conservation in EC Law", The YearBook of European Environmental Law, Vol. 5, 2005, σ. 249.

58. European Commission, Guidance document on Article 6(4) of the 'Habitats directive'

τροπή θεωρεί ότι «όλες οι κατάλληλες νομικές, τεχνικές ή χρηματοδοτικές προβλέψεις που είναι αναγκαίες για την εφαρμογή των αντισταθμιστικών μέτρων πρέπει να έχουν ολοκληρωθεί πριν ξεκινήσει η υλοποίηση του σχεδίου, έτσι ώστε να αποτραπούν οι απρόβλεπτες καθυστερήσεις που θα μπορούσαν να εμποδίσουν την αποτελεσματικότητα αυτών των μέτρων».⁶² Τέλος, τα εν λόγω αντισταθμιστικά μέτρα πρέπει να κοινοποιούνται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

III. Τα όρια του δικαστικού ελέγχου

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο πυρήνας της διάταξης του άρθρου 6, § 3 δηλαδή η μη προσβολή της ακεραιότητας του τόπου ως υποχρέωση αποτελέσματος -σε αντίθεση με την προεχόντως διαδικαστική διάσταση της οδηγίας 85/337- επιφέρει μια διαφοροποίηση στην έκταση του δικαστικού ελέγχου. Ενώ στην οδηγία 85/337 ο δικαστικός έλεγχος είναι περιορισμένος σε ό,τι αφορά στην ουσία της απόφασης της διοίκησης⁶³, στην οδηγία για τους οικοτόπους γίνεται ουσιαστικότερος χωρίς να θεωρηθεί ότι με την κρίση του ο δικαστής υποκαθιστά -ανεπίτρεπτα- τη γνώμη της διοίκησης με τη δική του⁶⁴. Έτσι, εάν από τα συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων προκύπτει ότι απειλείται η ακεραιότητα του τόπου από ένα σχέδιο ή πρόγραμμα, τότε η απόφαση που το εγκρίνει χωρίς να αποδεικνύεται επιστημονικά το αντίθετο είναι παράνομη⁶⁵.

Έχει ήδη κριθεί από το Δικαστήριο ότι υπάρχει υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη οι «πλέον προωθημένες επιστημονικές γνώσεις» κατά την εξέταση των επιπτώσεων⁶⁶. Εξ αυτού προκύπτει ότι ο δικαστής οφείλει να ερευνά κατά πόσο τα επιστημονικά και τεχνικά δεδομένα είναι όλα διαθέσιμα και αξιόπιστα, ώστε να αξιολογηθεί αν η ε-

κτίμηση των επιπτώσεων ή εάν η απόφαση της διοίκησης στηρίζονται στις «πλέον προωθημένες επιστημονικές γνώσεις», δηλαδή σε επαρκή στοιχεία⁶⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι, την τελευταία χρονική περίοδο τα δικαστήρια δεν περιορίζονται μόνο στον έλεγχο σχετικά με το εάν έχουν κατατεθεί επιστημονικά στοιχεία και απόψεις, αλλά επεκτείνονται και στην εξέταση των επιστημονικών εκθέσεων και αποφαινόμενα επί της ουσίας στο βαθμό, βεβαίως, που κάτι τέτοιο είναι δυνατό⁶⁸.

Περαιτέρω, ο δικαστικός έλεγχος αφορά και στο κατά πόσο η εκτίμηση των επιπτώσεων είναι η «δέουσα εκτίμηση» που προβλέπεται στο άρθρο 6, § 3 της οδηγίας 92/43. Αυτό σημαίνει ότι ο δικαστικός έλεγχος εκτείνεται σε όλα εκείνα τα στοιχεία τα οποία συνιστούν την έννοια της δέουσας εκτίμησης, όπως αυτά αναφέρονται στη νομοθεσία και όπως η τελευταία ερμηνεύθηκε από τη νομολογία⁶⁹ και διευκρινίστηκε στις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής (π.χ., η πληρότητα της εκτίμησης, η μεθοδολογία και οι επιστημονικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν, η βεβαιότητα περί μη προσβολής της ακεραιότητας του οικείου τόπου κλπ). Η απαρχή, ωστόσο, του δικαστικού ε-

67. M.-A. Hermitte, V. David, "Evaluation des risques et principe de précaution", Les Petites Affiches, No 239, 30-11-2000, σ. 13-14.

68. Όπως είναι φανερό, πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη που επανοριοθετεί τον δικαστικό έλεγχο. Αυτή, λοιπόν, η προσέγγιση άρχισε να υιοθετείται από τον κοινοτικό δικαστή και αφορά κυρίως σε περιπτώσεις όπου υφίσταται υποχρέωση αποτελέσματος. Βλ., π.χ. Υπόθεση T-13/99, Pfizer Animal κατά Συμβουλίου [2002] Συλλ II-3305. Βλ, επίσης, τη σχολιαζόμενη Υπόθεση C-43/10 Αχελώος, απόφαση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2012 (μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή), σκ. 127: «Εν πάση περιπτώσει στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να κρίνει αν το επίμαχο στην κύρια δίκη σχέδιο έχει πράγματι επιβλαβείς συνέπειες για την ακεραιότητα ενός ή περισσότερων ΤΚΣ όπου ευρίσκονται ένας τύπος φυσικού οικοτόπου προτεραιότητας και/ή ένα είδος προτεραιότητας». Ομοίως, μια αντίστοιχη τάση υπάρχει και στο διεθνές δίκαιο. Βλ., υπόθεση Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Απόφαση της 20^{ης} Απριλίου 2010, σκ. 168. Διαθέσιμη στο: <http://www.icj-cij.org>. Αναλυτικότερα για το θέμα, βλ., P. Sands, Water and International Law: science and evidence in international litigation, Environmental Law & Management, Vol. 22, 2010, σ. 151 επ.

69. Υπόθεση C-127/02 Waddenzee [2004] Συλλ I-7405, σκ. 54.

62. European Commission, Guidance document on Article 6(4) of the 'Habitats directive' 92/43/EEC, s 1.5.6.

63. Ενδεικτικά, βλ., ΣτΕ Ολ 3478/2000, σκ. 9, ΣτΕ Ολ 813/2002, σκ. 7. ΣτΕ Ολ 2173/2002, σκ. 16.

64. C. H. Born, "Quelques réflexions sur le mécanisme de protection des Sites Natura 2000 contre les incidences des plans et projets", ό.π., σ. 983.

65. Ibid.

66. Υπόθεση C-127/02 Waddenzee [2004] Συλλ I-7405, σκ. 54, 61.

λέγχου πρέπει να αφορά στο αν τηρήθηκε η διαδικασία του άρθρου 6, §§ 3 και 4. Ειδικότερα, πρέπει να ερευνάται εάν πραγματοποιήθηκαν: α) η προκαταρκτική εκτίμηση (screening) για τη δέουσα εκτίμηση, β) η δέουσα εκτίμηση (εκτίμηση των επιπτώσεων στους στόχους διατήρησης και βεβαίωση περί προσβολής ή μη προσβολής της ακεραιότητας του τόπου, γ) η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων και δ) ο προσδιορισμός και η λήψη αντισταθμιστικών μέτρων όταν υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος· (τα υπό σημεία γ) και δ) μόνο στην περίπτωση των αρνητικών συμπερασμάτων που προέκυψαν από την εκτίμηση).

Δ. Η απάντηση του Δικαστηρίου στα σχετικά με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ ερωτήματα

Όπως ήδη ειπώθηκε, τα ερωτήματα 10^ο, 11^ο, 12^ο, 13^ο και 14^ο αναφέρονται στην ερμηνεία των §§ 2 έως 4 του άρθρου 6, της οδηγίας 92/43. Η απάντηση στο 10^ο ερώτημα (ποια είναι η χρονική αφετηρία για να τεθεί σε εφαρμογή το άρθρο 6, §§ 2 έως 4 της οδηγίας) είναι προφανής: Το άρθρο 6 εφαρμόζεται από την κοινοποίηση της απόφασης της Επιτροπής, η οποία ενέκρινε τον κατάλογο των προστατευόμενων περιοχών, δυνάμει του άρθρου 254, § 3, ΕΚ και, επομένως, το οικείο κράτος μέλος όφειλε από την ημερομηνία της κοινοποίησης να θεσπίσει τα μέτρα προστασίας που προβλέπονται από το άρθρο 6, §§ 2 έως 4 της οδηγίας 92/43⁷⁰. Με άλλες λέξεις, στην προκειμένη περίπτωση, επειδή πληρούνται οι προϋποθέσεις του νόμου, τυγχάνει εφαρμογής το εν λόγω άρθρο.

Το 11^ο ερώτημα αφορά στο κατά πόσο είναι δυνατόν να εγκριθεί έργο, όπως το επίμαχο, όταν από όλες τις μελέτες (που περιλαμβάνονται στη συνολική ΜΠΕ) διαπιστώνεται έλλειψη στοιχείων ή αξιόπιστων και επικαιροποιημένων δεδομένων για την ορνιθοπανίδα της περιοχής. Από τη συγκεκριμένη διατύπωση του ερωτήματος φαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο δεν συνδέει την παραπάνω έλλειψη με τη δέουσα εκτίμηση της § 3 του

άρθρου 6, της οδηγίας 92/43 και κατά πόσο αυτή η εκτίμηση πληροί τους όρους της συγκεκριμένης νομοθετικής πρόβλεψης⁷¹. Το ΔΕΕ στην απάντησή του αναφέρεται ρητά (και στηρίζεται) στη δέουσα εκτίμηση του άρθρου 6, § 3, επικαλούμενο τη μέχρι τώρα νομολογία του και χωρίς να προσθέτει νέα στοιχεία στη σχετική προβληματική.

Ειδικότερα, επισημαίνει ότι η δέουσα εκτίμηση του άρθρου 6, § 3 πρέπει να διενεργείται με τρόπο ώστε οι αρμόδιες αρχές να έχουν τη βεβαιότητα ότι δεν θα παραβλαφθεί η ακεραιότητα του τόπου⁷². Εξυπακούεται, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ότι οι αρμόδιες αρχές πρέπει να στηρίζονται στις πλέον εξελιγμένες επιστημονικές γνώσεις επί του θέματος⁷³ και, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι έχει διεξαχθεί η δέουσα εκτίμηση όταν δεν υπάρχουν στοιχεία ή αξιόπιστα και επικαιροποιημένα δεδομένα για την ορνιθοπανίδα της περιοχής⁷⁴. Για τους λόγους αυτούς, καταλήγει στο εύλογο συμπέρασμα ότι δεν εγκρίνεται ένα έργο όταν ελλείπουν στοιχεία ή αξιόπιστα και επικαιροποιημένα δεδομένα για την ορνιθοπανίδα της περιοχής⁷⁵.

Το 12^ο ερώτημα παρουσιάζει ενδιαφέρον διότι ζητείται από το Δικαστήριο να διευκρινιστεί αν η άρδευση και η ύδρευση, που είναι οι λόγοι για τους οποίους επιχειρείται το σχέδιο εκτροπής, μπορούν να αποτελέσουν επιτακτικό δημόσιο συμφέρον ικανό να δικαιολογήσει το εν λόγω σχέδιο. Το Δικαστήριο, κάνοντας ρητή αναφορά στο άρθρο 6, § 4, της οδηγίας 92/43 και επικαλούμενο τη νομολογία του (σύμφωνα με την οποία το συμφέρον αυτό πρέπει να είναι «δημόσιο» και «σημαντικό») έκρινε ότι η άρδευση και η ύδρευση συνιστούν τέτοιο συμφέρον και, κατά συνέπεια, μπορούν να δικαιολογήσουν το σχέδιο⁷⁶. Εκείνο που είναι ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι η ερμηνεία από το Δικαστήριο του άρθρου 6, § 4, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 92/43, σύμφωνα με το οποίο, για να εγκριθεί ένα σχέδιο το οποίο έχει αρνητικές

70. Υπόθεση C-43/10 Αχελώος, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2012 (μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή), σκ. 99-103. Βλ. ολόκληρη την απόφαση που δημοσιεύεται παραπάνω, στην σ. 2189.

71. Όπως έχει επισημανθεί προηγουμένως, το ΣτΕ ταυτίζει τη διαδικασία της οδηγίας 85/337 (εκπόνηση ΜΠΕ και ΑΕΠΟ) με τη διαδικασία του άρθρου 6, § 3, της οδηγίας 92/43.

72. Ibid., σκ. 112.

73. Ibid., σκ. 113.

74. Ibid., σκ. 115.

75. Ibid., σκ. 117.

76. Ibid., σκ. 119-122.

επιπτώσεις σε τύπο φυσικού οικοτόπου προτεραιότητας και/η σε ένα είδος προτεραιότητας, είναι δυνατόν να προβληθούν μόνο λόγοι σχετικοί με την υγεία των ανθρώπων και τη δημόσια ασφάλεια ή σχετικοί με θετικές συνέπειες πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η άρδευση μπορεί να θεωρηθεί, υπό ορισμένες περιστάσεις, ότι έχει θετικές συνέπειες πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον, ενώ η ύδρευση περιλαμβάνεται στους λόγους που συνδέονται με την υγεία των ανθρώπων. Κατά συνέπεια, η ύδρευση είναι αυτή που μπορεί να αποτελέσει, μετά βεβαιότητας, λόγο που να δικαιολογεί την υλοποίηση του σχεδίου⁷⁷.

Αξίζει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη κρίση του Δικαστηρίου συμβάλλει στην οριοθέτηση της αόριστης νομικής έννοιας των επιτακτικών λόγων σημαντικού (υπέρτερου) δημοσίου συμφέροντος και, κατ' επέκταση, στην προστατευτική λειτουργία του άρθρου 6, §§ 3 και 4, καθόσον η ως άνω έννοια αποτελεί μια κρίσιμη παράμετρο για την επίτευξη των στόχων της προστασίας της βιοποικιλότητας και των φυσικών πόρων γενικότερα.

Το 13^ο ερώτημα αναφέρεται στο κατά πόσο το εύρος της εκτροπής και το μέγεθος των έργων που αυτή συνεπάγεται μπορούν να αποτελέσουν κριτήρια καταλληλότητας των αντισταθμιστικών μέτρων. Το Δικαστήριο απάντησε ότι αποτελούν στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον ακριβή προσδιορισμό των βλαβών που θα επέλθουν στον οικείο τόπο και, επομένως, για τον καθορισμό των αναγκαίων αντισταθμιστικών μέτρων. Το τελευταίο ερώτημα (14^ο) αναφέρονταν στο κατά πόσο η οδηγία 92/43 ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα της αρχής της αειφόρου αναπτύξεως, επιτρέπει την υλοποίηση του επίμαχου σχεδίου, μέρος του οποίου θα εκτελεστεί σε περιοχές Natura 2000. Το δικαστήριο απάντησε ότι η εν λόγω οδηγία, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα της ανωτέρω αρχής, επιτρέπει την εκτέλεση του επίμαχου έργου εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 6, § 4, δηλαδή εάν έχουν ληφθεί τα αναγκαία αντισταθμιστικά μέτρα⁷⁸.

Ωστόσο, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ο καθορι-

σμός, εν προκειμένω, των αντισταθμιστικών μέτρων δεν μπορεί να είναι νόμιμος και, κατά συνέπεια, ορθός εάν ελλείπει η προηγούμενη δέουσα εκτίμηση του άρθρου 6, § 3, της οδηγίας 92/43.

Ε. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Όπως ήδη υπογραμμίστηκε, από την απόφαση ΟΛΣΤΕ 3053/2009 προκύπτει ότι δεν ακολουθήθηκε από τη Διοίκηση και τη νομοθετική αρχή η διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 6 §§ 3 και 4 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ⁷⁹. Περαιτέρω, το ΣτΕ δεν προέβη σε δικαστικό έλεγχο της διαδικασίας αυτής, καθώς περιορίστηκε στην εξέταση της ΜΠΕ και της ΑΕΠΟ εκλαμβάνοντας ότι η εν λόγω εξέταση είναι ενταγμένη στη διαδικασία του άρθρου 6, §§ 3 και 4 της ίδιας οδηγίας⁸⁰. Επομένως, η αποστολή ερωτημάτων (και η απάντηση του Δικαστηρίου) σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 6 §§ 2 έως 4 της οδηγίας για τους οικοτόπους χωρίς να εφαρμόζονται από το εθνικό δικαστήριο (ιδίως το άρθρο 6, § 3), κινδυνεύει να είναι άνευ πρακτικού αντικρύσματος.

Εκείνο το οποίο, ενδεχομένως, θα μπορούσε να πράξει το ΣτΕ με βάση το υλικό που είχε στη διάθεσή του, κυρίως τη ΜΠΕ και την ΑΕΠΟ, θα ήταν να αποστείλει προδικαστικά ερωτήματα τα οποία να αφορούσαν στο κατά πόσο η διαδικασία που ακολουθήθηκε, αυτή δηλαδή της οδηγίας 85/337 (υποβολή ΜΠΕ, έκδοση ΑΕΠΟ κ.λπ.) μπορούσε να αντικαταστήσει ή να αναπληρώσει τη διαδικασία του άρθρου 6, §§ 3 και 4, αν και κάτι τέτοιο θα ήταν εκ του περισσού δεδομένης της νομολογίας του Δικαστηρίου, όπως εκτέθηκε παραπάνω. Σε κάθε, όμως, περίπτωση, με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, είναι προφανές ότι η συνέχιση της ίδιας προσέγγισης, από τον εθνικό δικαστή, του νομικού ζητήματος το οποίο μας απασχόλησε, κινδυνεύει να καταστήσει τον (αναγκαίο) διάλογο μεταξύ των δικαστηρίων, παράλληλο μονόλογο.

79. Βλ., παραπάνω (υπό σημείο Γ) τη σχετική ανάλυση.

80. Την ίδια προσέγγιση είχε το ΣτΕ και σε προηγούμενη απόφαση (ΣτΕ 293/2009, Ε' Τμ.).

77. Ibid., σκ. 123-126.

78. Ibid., σκ. 136-139.